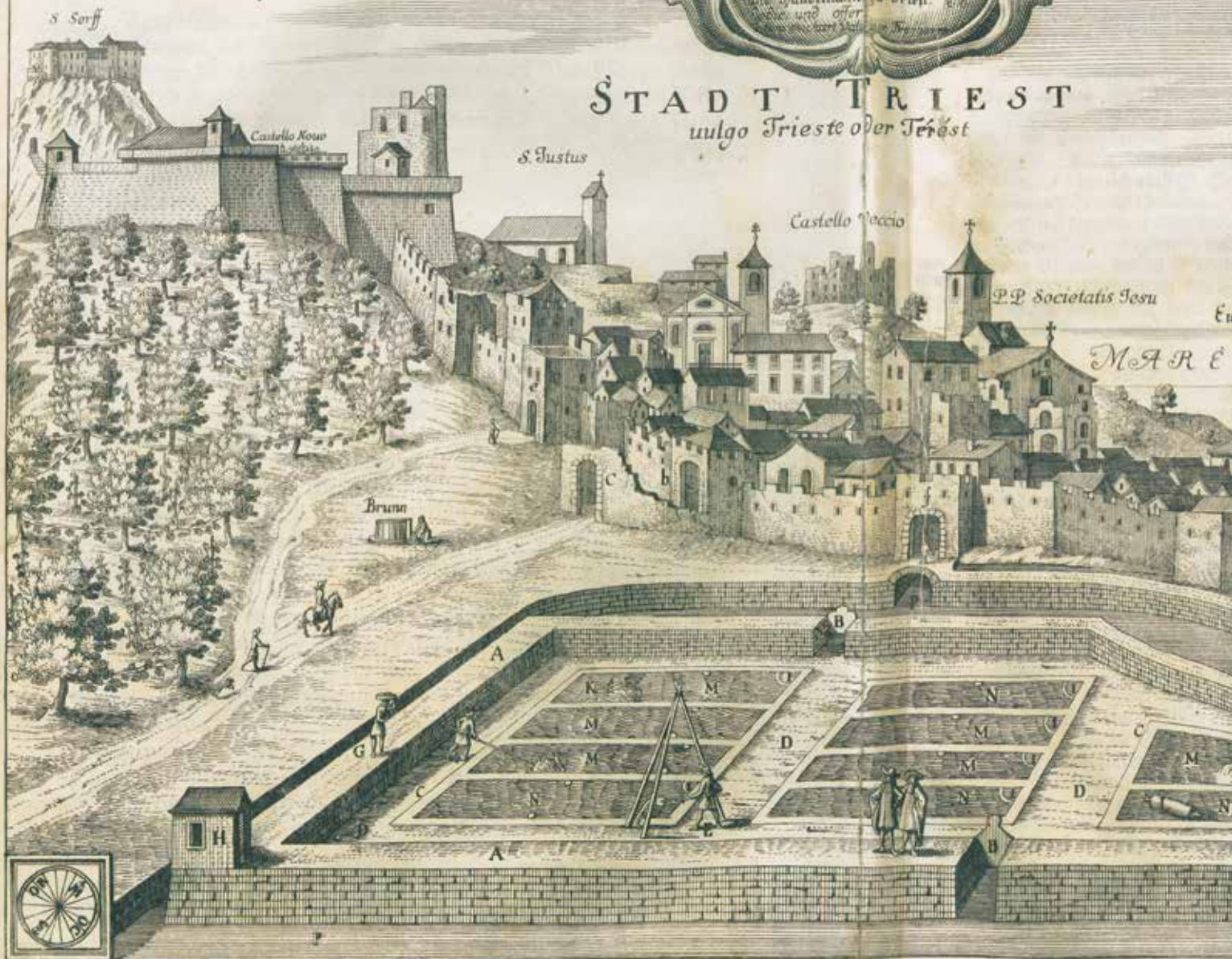

Žiga Zois,
Giacomo Casanova
in takratni Trst

STADT TRIEST

ulgo Trieste oder Teräst

Trst v 17. stoletju

Vir: Janez Vajkard Valvasor, Slava Vojvodine Kranjske, 1689
 / tretja knjiga, stran 589-590 / Original hrani Narodna
 in univerzitetna knjižnica Ljubljana / Foto: Narodna in
 univerzitetna knjižnica

»...Poiché dovevo scegliere un luogo presso i confini della Repubblica, /.../ diedi la preferenza a Trieste, dove il N.H. Zaguri diceva d'aver un amico intimo al quale mi avrebbe raccomandato. /.../ E' chiaro che dovevo essere impaziente di tornare a Trieste; soltanto lì potevo render qualche servizio alla Repubblica; potevo stimolare lo zelo di coloro che s'interessavano di me e strappar alfine quel richiamo tanto bramato, e benemeritato dopo diciannove anni d'esilio, impiegati a percorrere tutta l'Europa.«⁶

»Esibito al Casanova il benefico foglio statomi compiegato da V.S. Illma, o lesse e rilesse, bacciolo più volte, e doppo un qualche spazio di concentrazione^{ne} e Silenzio proruppe in Lagrime di gioja, e di riconoscenza verso un atto di grazia tanto singolare e speizioso. Aggiunse, che s'approntarebbe solcito per approfittare del prezioso dono, e per poter rendersi diligentem.^{te} costì ad offerire tutto sè stesso à qualunque Pub.^{ca} disposizione e servizio come in fatti oggi eseguisse, prendendo la sua direzione /sic/ per la via di terra, per essere la più espedita, e sicura.«⁷

Žiga Zois in Giacomo Casanova (1725–1798) sta se spoznala v Trstu. V svojem tavanju po Evropi je beneški pustolovec pristal tudi v naših krajih. Njegov prihod pa ni bil slučajen: »Ker sem moral izbrati kraj ob mejah Republike,« je zapisal, »/.../ sem dal prednost Trstu. N./obilis/ H./omo/ Zaguri je dejal, da ima tam intimnega prijatelja, kateremu da me bo priporočil. /.../ Jasno je, da sem bil nujno nestrpen, da se vrnem v Trst: samo tam bi lahko nekoliko služil Republiki, spodbudil prizadevanje tistih, ki so se zanimali zame in končno izsilil vpoklic, po katerem sem tako hrepenel in katerega sem vsekakor zaslužil po devetnajstletnem izgnanstvu, ki sem ga preživel tako, da sem pretaval vso Evropo.«

V Trst je prišel iz Ancone 15. novembra 1772, po enodnevni plovbi: pot po kopnem mu ni bila dostopna, ker je bil izgnan iz ozemlja Serenissime. In prav v Trstu je izvedel, da je njegovega izgnanstva konec. »Ko sem pokazal Casanovi dobrodejni list, ki mi ga je Vaše veleblagorodno gospodstvo priložilo«, poroča 10. septembra 1774 državnim inkvizitorjem konzul Marco de Monti »ga je prebral in zopet prebral in večkrat poljubil«. Nekoliko se je zamislil in pomolčal, nato pa je bruhnil v jok iz radosti in iz hvaležnosti do tako edinstvene in dragocene pomilostitve. Dodal mi je, da se bo nemudoma pripravil, da lahko izkoristi to dragoceno darilo in se vestno poda tja, da se tam da na razpolago za katerikoli uradni ukaz in nalog. To je danes dejansko storil. Napotil se je po kopnem, ker je ta pot krajša in varnejša.«

6 Carlo Curiel: Trieste settecentesca, Napoli 1922; str. 27, 130.

7 Archivio di Stato di Venezia; Inquisitori di Stato, B 517.

»Gojiti čutne naslade: to je bilo skozi vse moje življenje moje poglavitno opravilo. Pomembnejšega nisem nikdar imel,« je zapisal Casanova. Tega načela se je tudi v naših krajih dosledno držal. Mudil pa se je v naših krajih kar nekaj časa. V Trst je prišel 15. novembra 1772, v drugi polovici naslednjega leta je šel v Gorico, sredi oktobra 1773 pa se je vrnil v Trst. Trampus meni, da je mogoče domnevati, da sta se Žiga Zois in Giacomo Casanova spoznala »v prvi polovici decembra leta 1772, ko je baron Pittoni, načelnik policije v Trstu, predstavil Casanovi mestne veljake in ga uvedel tudi v ekskluzivni krog Casina dei Nobili.«

Casino Nobile o di San Pietro: tam so se shajali takratni tržaški elitni krogi. »Njegovi člani so bili lahko izključno tržaški patriciji,« poroča Curiel, »tue plemstvo, visoki državni uradniki in veletrgovci – trgovska aristokracija.« Slednji so gmotno in krepko letno podpirali Casino. Tujci so bili pripuščeni izključno kot gostje, dodaja Curiel in pojasnjuje, da se je tam vsak večer zbirala »una società brillante«, briljantna družba ter da so tam večkrat prirejali glasbene akademije in ples.

V te elitne kroge je bil Žiga Zois očitno vpeljan. V teh krogih je še ne štiriindvajsetleten v septembru 1771 spoznal grofa Karla von Zizendorfa, bodočega tržaškega guvernerja. Ostala sta v stiku, izmenjavala sta si knjige in mnenja, pozneje ju je vezalo prijateljstvo. Zaradi Zoisove gospodarske izvedenosti

»Cultivare il piacere dei sensi fu per tutta la mia vita la mia principale occupazione e non ne ebbi mai una più importante.«⁸

»La prima metà del dicembre 1772, nei giorni cioè in cui il barone Pittoni, direttore di polizia a Trieste, fece conoscere a Casanova i maggiorenti della città introducendolo pure nel circolo esclusivo del Casino dei Nobili.«⁹

»Non potevano farvi parte che il patriziato triestino, la nobiltà straniera, gli alti impiegati di stato, i negozianti all'ingrosso – l'aristocrazia commerciale.«¹⁰

8 Gino Benzoni: La cultura v: Storia di Venezia VIII, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma 1998; str. 956.

9 Antonio Trampus: Tradizione storica e rinnovamento politico - La cultura nel Litorale Austriaco e nell'Istria tra Settecento e Ottocento, Udine 2008; str. 235. V tekstu je zaradi tiskovne napake napisana letnica 1771.

Prof. Antonio Trampus predava sodobno zgodovino na filozofski fakulteti beneške Univerze Ca' Foscari. Objavil je med drugim: I gesuiti e l'Illuminismo. Politica e religione in Austria e nell'Europa centrale (Olschki, Firenze 2000), La massoneria nell'età moderna (Laterza, Roma-Bari, 2001, 2008), Il diritto alla felicità. Storia di un'idea (Laterza, Roma-Bari, 2008).

10 Carlo Curiel: Trieste settecentesca, Napoli 1922; str. 15, op. 1.

»Zoys m'offre sa maison pour le Conte du Nord. Pittoni vint, nous parlame de la manière de faire descendre la grande Duchesse a couvert devant la maison de Zoïs.«

in intelektualne razgledanosti se je Zizendorf z njim tudi posvetoval: tako na primer leta 1771 v zvezi s povezavami med Trstom in Ljubljano. Zoïs se je takrat vrnil iz Senigallie, kjer je potekal pomembni sejem.¹¹

Ko pa je Zizendorf prejel nalog, naj poskrbi med drugim za primerno nastanitev ruskega nadvojvodskega para, ki se je na svoji poti v Benetke nameraval ustaviti tudi v Trstu, ga je Žiga Zoïs razbremenil te obveznosti in dal na razpolago svojo tržaško palačo.

»Zoys mi ponuja svojo hišo za Grofa s severa,« si je 27. decembra 1781 zabeležil tržaški guverner. »Pittoni je prišel, govorila sva o tem, kako bi uredili, da bi nadvojvodinja varno in udobno izstopila pred Zoisovo rezidenčno hišo,« je zapisal nekaj dni pozneje, 7. januarja 1782.¹²

Carjevič Pavel Petrovič in njegova soproga Sophia Dorothea von Württemberg naj bi v Trst prišla 14. januarja 1782. Potovala sta pod psevdonimom »Grofa s Severa«.

Dejstvo, da bo nadvojvodski par prenočeval v njegovi tržaški palači, je Žigo Zoïsa očitno navdalo z velikim ponosom. V svojem pismu iz Ljubljane pove Zizendorfu, da je izredno počaščen, da lahko da na razpolago svojo rezidenco. Sporoča mu, da bosta obe prazni nadstropji primerno pripravljeni za visoka gosta, in zagotavlja, da bosta njegova agenta Jenner in Jagher na razpolago za vsak Zizendorfov ukaz. Neizmerno obžaluje, da mu ne bo mogoče priti v Trst in zadostiti svojim gostiteljskim dolžnostim:

¹¹ Trampus, op. cit. str. 159.

¹² Trampus, op. cit. str. 160.

slabo zdravstveno stanje mu namreč tega ne dopušča.

Navajam tozadevni odstavek, Trampus je pismo objavil v celoti.¹³

Vaša Ekscelenca,

v čast in v kar največjo milost si štejem, da se Vaši Ekscelenci zdi vredno nameniti moj dom na voljo bivanju njunima najvišjima cesarskima visočanstvoma, gospodu Grofu in gospe Grofici s Severa.

Dve nadstropji, ki sta prazni, bosta nemudoma pripravljeni in trgovinska izpostava čimpreje izpraznjena.

Moja agenta Jenner in Jagher bosta na voljo za vsakršne ukaze, ki bi jih jima Vaša Excelenca utegnila nameniti. Neskončno me tare, da mi slabo zdravje preprečuje, da bi osebno prišel zadovoljit naloge, povezane z milostjo, ki mi jo naklanja Vaša Ekscelenca, kar mi povzroča bol, ki je ne morem izraziti z besedami /.../

Z najbolj spoštljivo vdanostjo
ostajam zelo ponižni,
zelo pokorni služabnik
Vaše Ekscelence
Sig/mun/d Zois
Laubach, 25. decembra 1781

Excellence,

C'est un honneur, et une grace de la plus grande importance pour moi, que la disposition, que votre Excellence se daigne faire de ma maison, pour y loger Leurs Altesses Imperiales, Monsieur le Comte, et Madame la Comtesse du Nord.

Le deux étages, qui sont vides, vont être appretés sur le champ, et le comptoir sera évacué le plus tôt possible.

Mes commis Jenner et Jagher dépendront des ordres que votre Excellence voudra bien leur faire donner. Je suis infiniment affligé, de ce que ma mauvaise santé ne me permet pas de venir satisfaire en personne aux devoirs attachés à la grace, dont votre Excellence me daigne, et dont je suis d'ailleurs pénétré au de là de toute expression possible. /.../

*Je suis avec le plus respectueux dévouement
De Votre Excellence très humble
très obeissant Serviteur
Sig/mun/d Zois
Laubach ce 25 Xbre 1781*

Trampus, op. cit. str. 374–375.

Prossimo essendo a cotesta parte L'arrivo delli duchi di Russia sotto l'incognito nome di Conti del Nort, preme sommamente al Tribunal Supremo di aver tutte le più precise nozioni dell'oggetto d'un tal viaggio, dell'accoglimento, che loro sarà praticato; delle Persone dalle quali saranno avvicinati; e come siano stati tratti, ed occupati, e possibilmente ancor delle opinioni dei med.ⁱ, sopra le cose /sic/, che saranno presentate alle loro osservazioni.«¹⁴

Osupljiv se zdi, za takratne komunikacijske razmere in možnosti, tako nagli pretok sporočil v zvezi s tem prihodom: Zoisovo pismo je datirano s 25. decembrom 1781, Zizendorf pa je omenjeni nalog prejel le dan prej. Manj osupljivo je dejstvo, da je iz vse drugačnih razlogov vest o tem prihodu vzbudila pozornost beneških oblasti. Dopis iz Benetk datiran s 5. januarjem 1782, brez imena naslovnika in z nečitljivim podpisom pošiljatelja, vsebuje zgovorna navodila.

»Ker bosta v kratkem prišla sem ruska nadvojvoda pod psevdonimom Grofa s Severa,« pravi, »je Vrhovnemu Sodišču izredno do tega, da pride do vseh kar se da natančnih informacij o razlogu tovrstnega potovanja, o sprejemu, ki ga bosta deležna, o osebah, s katerimi se bosta srečala, kako sta preživljala svoj čas in s čim sta se ukvarjala; po možnosti tudi o njunem mnenju o tem, kar jima bodo pokazali.«

V svojem odgovoru z dne 9. januarja 1781 M.V. (More Veneto: v Benetkah se je leto začelo 1. marca) je beneški konzul v Trstu Marco de Monti priložil seznam oseb, ki so sestavljale spremstvo ruskih zakoncev (razen enega Nemca in enega Francoza so bili vsi ruskega pokolenja) in sporočil, da je grof 'Zuanne Voinovich, Console dell'Arcipelago' prejel nalog, da mora biti na razpolago za vsak ukaz nadvojvode in nadvojvodinje. Oba naj bi odpotovala z Dunaja 4. januarja, v Trst pa naj bi verjetno dospela

14 Archivio di Stato di Venezia; Inquisitori di Stato, B 181.

11. ali 12. V gledališču da jima bodo priredili komično opero in ples. Dodal je, da je prvi del ruskega spremstva došel v Trst 7. januarja zjutraj, popoldne pa nadaljeval svojo pot.

Dne 13. januarja je nadalje de Monti sporočil, da je tržaški guverner grof Zizendorf prejel nalog: »... v imenu Njenega Veličanstva cesarice, naj poskrbi za dodatna prenočišča in odredi, naj bo na razpolago dvanajst konj več, kot je bilo prej predpisano.«

Carjevič in njegova soproga sta dospela v Trst dan pozneje, kot so ju pričakovali. »Končno je dne 13. ruski nadvojvodski par prišel v vas Postojna,« sporoča dne 18. januarja 1781 M. V. konzul de Monti, »ki je od tu oddaljena tri poštna postojanke. Tam sta prenočila. /.../ Ko sta dospela sem, dne 14. okrog štirih popoldne, sta se nastanila v Locandi: odklonila sta namreč vsako drugo rezidenco, ki so jo jima pripravili in ponudili.«

V Zoisovi tržaški palači ruski prestolonaslednik in njegova soproga torej nista prenočevala. Njuna tržaška rezidenca je bila Locanda Grande: »Z jeditilnice se je odpiral razgled na morje,« poroča Curiel, »tam je bilo mogoče uživati – in to kar sedé – ne samo svežo morsko sapico temveč tudi prijeten pogled na ladje, ki so prihajale in odhajale.

»...in nome di S. M. L'Imp.^{ca}, di dover far alargare li alloggi, e di far tener in pronto dodeci Cavalli di più del numero, ch'era stato prima prescritto.«

Finalm.^{te} il giorno dei 13 li Gran duchi di Russia giunsero à pernotare nel villaggio di Postoina, ch'è da qui distante trè poste. /.../ Arivati a questa parte il dì 14. verso le ore quattro del doppio pranzo, presero alloggio alla Locanda rifiutando ogni altra Casa, che gli era stata aprontata, ed offerta.«¹⁵

»La sala da pranzo dava sul mare, e vi si godeva non solo la fresca brezza marina, ma anche il piacevole spettacolo delle navi in arrivo e in partenza, senz' alzarsi dalla sedia.«¹⁶

15 Za oba citata: Archivio di Stato di Venezia; Inquisitori di Stato, B 517. Priloženi manjši list navaja spremstvo ruskega nadvojvodskega para. Spremstvo je sestavljalo petnajst oseb, med temi dva visoka častnika, vsak s svojo ženo, 'il protomedico Krus,' 'il capellano' in knjižničar, ki je bil Francoz. Datum: Trieste, 9 Gen.º 1781 (M. V.)

16 Carlo Curiel: Trieste settecentesca, Napoli 1922; str.14, op.2. – Str. 15: Alla Locanda Grande alloggiarono Giuseppe II, Ferdinando IV, re delle due Sicilie, e vi lasciò tragica memoria, il Winckelmann, ucciso l'8 giugno 1768. La regolazione della piazza condannò alla demolizione anche la Locanda. (1872). (V Locandi Grande sta prenočila Jožef II. in Ferdinand IV., kralj obeh Sicilij; tragičen spomin pa je tam zapustil Winckelmann, ubit 8. julija 1768. Regulacijski načrt trga je obsodil na porušenje tudi Locando.)

»...al p^{mo} Finale dell'opera comparvero in Teatro, e vi si tratennero un ora circa, compiacendosi del p^{mo} Balo, ma non egualm.^{te} della musica di cui la Gran duchessa è diletantis.^a. Il gñō suseguente visitarono la Chiesa Greca li due Lazzaretti, li moli, e la rafinaria de Zuccari, che riuscì Loro novis.^{ma}, sempre seguitati, e serviti da questo Gov.^{re}, e dal Co. Di Codek. Nella notte si sono mostrati ala Festa di balo, e doppo essersi tratenuti alquanto nella loro Loggia calarono nel parter, che passeggiarono dimostrandosi molto umani e gentili, con dei moti cortesi verso le persone tutte, che si affollavano per avvicinarli. Anche al balo si sono tratenuti pocco più d'un ora, e poi si sono restituiti all'albergo, ove il co. Voinovich prese il suo congedo, avuto in risposta dal Gran duca, che si sarebbe sempre sovenuto delle atenzioni, che le aveva praticate. In oggi alle ore sette della matina partirono p. la via d'Udine festeggiati dalle Batterie della Piazza, e dei Bastim.^{ti}. /.../«

Komaj sta prišla, sta si zaželela »una gita per mare«, izlet po morju, po večerji pa

»...sta se po prvem dejanju opere pojavila v gledališču in se tam zadržala približno eno uro. Pohvalno sta se izrazila o prvem baletu ne pa o glasbi, v kateri je nadvojvodinja zelo podkovana. Naslednjega dne sta obiskala grško cerkev, oba lazareta, pomola in sladkorno rafinerijo, ki je bila za njiju nekaj izredno novega. Vedno sta ju spremljala in jima bila na razpolago guverner in grof von Codek. Pozno v noč sta se pojavila na plesni prireditvi; dalj časa sta se zadržala v svoji loži, potem pa sta prišla v parter. Tam sta se sprehajala in bila sta zelo dostopna in ljubezniva. Vljudna sta bila do vseh oseb, ki so se prerivale, da bi se jima približale. Tudi na plesu sta ostala nekaj več kot uro, nato pa sta se vrnila v prenočišče, kjer se je grof Vojnovich od njiju poslovil. Nadvojvoda mu je v odgovor dejal, da se bo vedno spominjal ljubeznivosti, katerih je bil deležen. Danes ob sedmih zjutraj sta odpotovala proti Vidmu. Pozdravile so ju mestne in ladijske salve. /.../«

Pregled vsebine

Uvod	6
Žiga Zois, Giacomo Casanova in takratni Trst	9
O neosnovanih tezah	101
Žiga Zois in beneška filiala Michelangelo Zois – dve neobjavljeni poročili	137
Sintesi	159
Sigismondo Zois barone d’Edelstein (1747–1819)	174
Bibliografija	180
Rokopisni viri	181
Imensko kazalo	182
Pregled vsebine	185